

Rozhledy matematicko-fyzikální

Zdeněk Janout

Známky a medaile k výročí Jednoty českých matematiků a fyziků

Rozhledy matematicko-fyzikální, Vol. 87 (2012), No. 2, 1–8

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/146463>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2012

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Známky a medaile k výročí Jednoty českých matematiků a fyziků

Zdeněk Janout, Ústav technické a experimentální fyziky ČVUT, Praha

Abstract. The article describes the postal stamps and the memorial medals emitted at the occasion of the anniversaries of the Union of Czech Mathematicians and Physicists.

Jednota českých matematiků a fyziků (JČMF) je jednou z nejstarších dosud existujících učených společností v českých zemích.*) Letos uplyne 150 let od jejího založení. K tomuto výročí vydala česká pošta 7. března příležitostní poštovní známku. Je to potřetí, co vzpomněla naše pošta výročí Jednoty. Poprvé tomu bylo u příležitosti stého výročí v roce 1962, podruhé k 125. výročí v roce 1987. Rovněž k těmto výročím vydala Jednota i svoje medaile. Popíšme postupně všechny tři emise poštovních známek a následně i vydané medaile

Sté výročí Jednoty

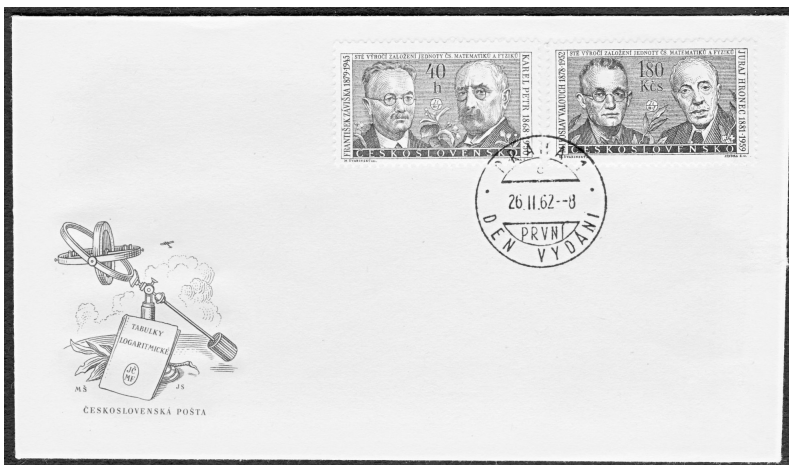
K 100. výročí založení Jednoty československých matematiků a fyziků (JČSMF) vydala 26. 2. 1962 čs. pošta dvě známky v hodnotách 40 haléřů a 1,80 Kč (obr. 1) [1]. Na obou známkách je v horní části uveden nápis

Obr. 1

*) V letech 1921 až 1939 a 1945 až 1993 se používal název Jednota československých matematiků a fyziků (JČSMF).

„Sté výročí založení Jednoty čs. Matematiků a fyziků“ a ve středu obrazu známky je znak Jednoty, vytvořený v 30. letech minulého století národním umělcem *Cyrilem Boudou* (1901–1984) [2]. Obě známky jsou dílem národního umělce *Maxe Švabinského* (1873–1962). Rytinu provedl *Jindra Schmidt*. Na známce hodnoty 40 haléřů jsou vyobrazeny portréty fyzika *Františka Závěšky* (1879–1945) a matematika *Karla Petra* (1868–1950), na známce hodnoty 1,80 Kč portréty *Miloslava Valoucha* (1878–1952) a slovenského matematika *Juraje Hronce* (1881–1959). Dvojice známek je doplněna obálkou prvního dne vydání FDC (First Day Cover) (obr. 2). V levé části obálky je zobrazen Fesselův přístroj používaný ke studiu precesního pohybu setrvačnicku. O něj jsou opřeny Tabulky logaritmické, které sestavil Dr. M. Valouch a které vyšly v mnoha vydáních. Prof. F. Závěška se zabýval Fresnelovým zákonem dvojlomu v krystalech, vlivem rentgenových paprsků na kondenzaci vodních par, Hallovým jevem, šířením elektromagnetických vln a hydrodynamikou. Počátkem roku 1944 byl zatčen gestapem a 17. dubna 1945 zemřel na pochodu smrti z koncentračního tábora v Osterode. Prof. K. Petr zaměřil svoji práci hlavně na teorii čísel a matematickou analýzu, dále na oblast teorie determinantů a algebraických rovnic. Prof. J. Hronec se věnoval hlavně diferenciálním rovnicím a jejich soustavám. Dr. M. Valouch byl dlouholetým ředitelem JČMF, a to od roku 1915 až do roku 1952, kdy zemřel. Zasloužil se o vybudování tiskárny a nakladatelství JČMF.

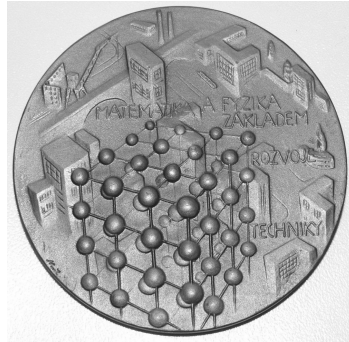

Obr. 2

Ke stému výročí vydala Jednota své první medaile ve dvojnásobném provedení („stříbrná“ a „bronzová“). Jejím autorem byl akad. sochař *Jan Nušl* (1900–1986), který byl synem profesora UK, astronoma dr. *Františka Nušla* (1867–1951). Na aversu medaile (obr. 3a) je opis názvu Jednoty, letopočty 1862–1962 a tradiční znak Jednoty – JČMF v kruhu. Na reversu medaile (obr. 3b) vystupuje z pozadí schematicky pojatých obytných domů, průmyslových budov a stavenišť prostorová kubická mřížka symbolizující myšlenku nápisu „Matematika a fyzika základem rozvoje techniky“. Medaile má průměr 60 mm a tloušťku 3 mm.

Obr. 3a

Obr. 3b

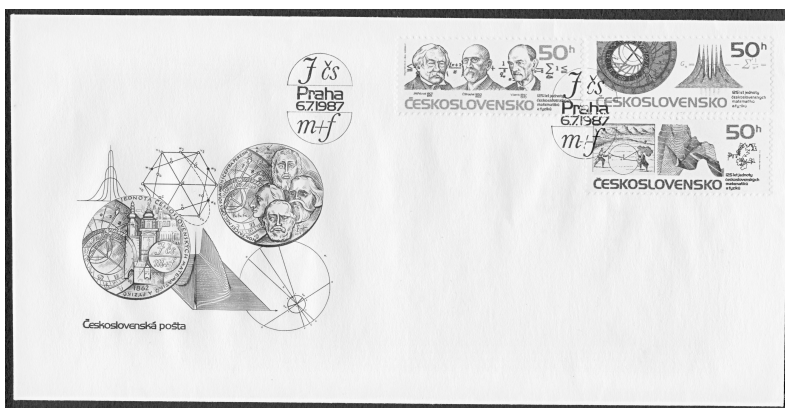
Sto dvacáté páté výročí Jednoty

Obr. 4

K 125. výročí založení JČSMF vydala československá pošta dne 6. července 1987 tři známky, každou v hodnotě 50 haléřů (obr. 4). Autorem výtvarných návrhů známek je *Josef Hamza*, rytiny známek provedli *Bedřich Housa*, *Jan Mráček* a *Miloš Ondráček*. Znamky byly vytisknuty rotačním ocelotiskem. Na první známce (obr. 4 nahoře) jsou vyobrazeny tři portréty, a to slovenského matematika a fyzika *Jozefa Maximiliána Petzvala* (1807–1891), fyzika *Čenka Strouhala* (1850–1922) a matematika *Vojtěcha Jarníka* (1897–1970). J. M. Petzval byl profesorem univerzity v Budapešti, později

univerzity ve Vídni. Zabýval se diferenciálním počtem a fyzikální optikou. V roce 1840 zkonstruoval vysoce světelný fotoobjektiv 1 : 3,4, nazývaný po něm Petzvalův objektiv. V roce 1874 byl jmenován čestným členem Jednoty. Prof. Č. Strouhal je zakladatelem Fyzikálního ústavu Univerzity Karlovy. Zabýval se experimentální fyzikou, zvláště akustikou a hydrodynamikou. Poslední z trojice jmenovaných, prof. V. Jarník, zaměřil své práce na analytickou teorii čísel a na oblast reálných funkcí. Současné generaci matematiků a fyziků jsou dobře známé jeho učebnice diferenciálního a integrálního počtu. Na druhé známce (obr. 4 uprostřed) je v levé části známkového obrazce vyobrazena část astroblábu orloje ze Staroměstské radnice, v pravé části je ukázka počítačové grafiky – reliéf speciální funkce a ještě vztah z oblasti teorie funkcí. Na třetí známce (obr. 4 dole) je v levé části reprodukce rytiny z knihy A. M. Milleta z roku 1672. Rytina zobrazuje rýsování v poli za pomoci provazce. V pravé části je opět počítačová grafika a pod hodnotou 50 h je schematicky znázorněna dráha částice Brownova pohybu. Na všech třech známkách je vpravo dole uveden text „125 let Jednoty československých matematiků a fyziků“. Emise známek je doprovázena obálkou prvního dne vydání (obr. 5).

Obr. 5

Z výzdoby umístěné v levé části obálky nejvíce zaujme líc a rub medaile JČSMF, vydané k 125. výročí. Medaile je podrobně popsána v Jubilejním almanachu [2]. Jejím autorem je akad. sochař a medailér *Zdeněk Kolářský* (*1931). Průměr medaile je 80 mm, je masivní a reliéfy na ní jsou hluboce plastické. Na líci medaile je znak JČSMF, její plný název a

rok založení. V levé části je jako symbol času část astrolábu pražského orloje, v pravé části vystupují bratislavská Michalská věž a astronomická věž pražského Klementina. V podnoží klementinské věže je historická budova bratislavské „Academia Istropolitana“. V pravém horním rohu je průčelí Karolina, nad ním silueta Svatovítského chrámu, vlevo, mezi věžemi, obrys bratislavského hradu. Na rubu medaile je v levé části opět část pražského orloje a nápis „Non fasces nec opes sola artis sceptrā perenn“. Jde o citát z Horatia převzatý z náhrobku Tychona Brahe v pražském chrámu P. Marie před Týnem (překlad: „Ani moc, ani majetek, pouze vláda věd a umění přetrvá.“). V pravé části jsou portréty čtyř významných osobností. V horní části je v pozici en face astronom a lékař *Tadeáš Hájek z Hájku* (1525–1600). Pod ním vlevo je v profilu portrét matematika, logika a filosofa *Bernarda Bolzana* (1871–1848), vpravo od něho je v pozici částečného en face portrét lékaře a fyzika *Jana Markuse Marci z Kronlandu* (1595–1667). Čtvrtý portrét v pozici en face je portrét již zmíněného *J. M. Petzvala*. Tadeáš Hájek z Hájku byl osobním lékařem Ferdinanda I., Maxmiliána II a Rudolfa II. Studoval komety, zpřesnil pojem paralaxy, uskutečnil triangulaci pražského okolí a podílel se na pozvání Tychona Brahe do Prahy. B. Bolzano zpřesnil základní pojmy z teorie množin, logiky a analýzy (např. limita, spojitost, derivace). Jan Markus Marci z Kronlandu byl osobním lékařem Ferdinanda III. Zabýval se rázem pružných koulí, využitím kyvadla k měření času a disperzí světla. Jako první vysvětlil vznik duhy.

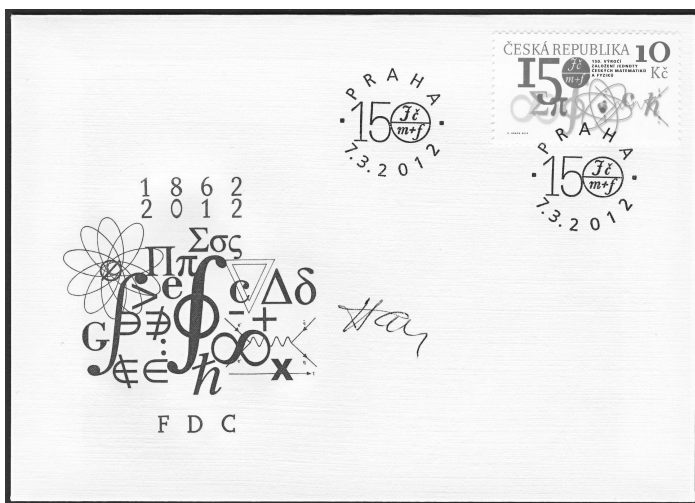
Sto padesáté výročí Jednoty

Obr. 6

Letošní známka vydaná k 150. výročí vzniku JČMF je na obr. 6. Známká vychází z technologie tisku klasický čtyřbarevný ofset na bílém papíru. Základem je barevná kompozice, v níž dominuje červená stylizovaná číslice 150. V plné plošce nuly je zakomponováno tradiční logo Jčm+f. Kompozici tvoří různobarevné matematické symboly – symbol pro nekonečno, velké sigma, malé pí, symbol pro integraci na uzavřené křivce a fyzikální symboly – Feynmanův diagram, atomové orbity, symbol rychlosti světla a symbol pro redukovanou Planckovu konstantu. Grafiku na známce doplňuje sazba textů 150. výročí založení Jednoty českých matematiků a fyziků a dále – Česká repub-

lika a nominální hodnota 10 Kč. Známkou je opět doprovázena obálkou prvního dne vydání (obr. 7). V levé části obálky jsou letopočty 1862 a 2012 a dále matematické a fyzikální symboly. Tato část obálky je provedena ocelotiskem, autorem rytiny je grafik a rytec Jaroslav Tvrdoň. Pěkně provedené je i příležitostní razítko. Křest známky proběhl v den jejího vydání (7. března) v Poštovním muzeu v Praze, na kterém obálky FDC podepisoval výtvarník *Pavel Hrach*. Vlastní křest známky provedl matematik prof. Jan Kratochvíl z MFF UK.

Obr. 7

K 150. výročí vzniku JČMF byla vydána nová medaile [3, 4], která navazuje na medaili vydanou k 125. výročí Jednoty a popsanou výše [2]. Nese ovšem změny, ke kterým došlo v důsledku rozdělení Československa koncem roku 1992. Zaniká *Jednota československých matematiků a fyziků* v původním smyslu a dvě národní organizace *Jednota českých matematiků a fyziků* (JČMF) a *Jednota slovenských matematiků a fyziků* (JSMF) uzavírají dohodu o spolupráci. Změny obsahu a úpravy původních prvků medaile navrhla Alena Šolcová. Autorem je opět akad. sochař a medailér *Zdeněk Kolářský*. Medaile má průměr 70 mm s výrazně plastickými reliéfy. Fotografie medaile, jejichž autorem je David Ticháček, jsou na obr. 8a a obr. 8b. Její podrobný popis je publikován ve Sjezdovém sborníku [3] a v článku [4]. Zde uvedme pouze stručný popis.

Obr. 8a

Obr. 8b

Lící strana medaile (avers) (obr. 8a) obsahuje část astronomického ciferníku pražského orloje, který symbolizuje probíhající čas. V její horní části je po obvodu uveden název Jednota českých matematiků a fyziků. Uprostřed je zvýrazněn letopočet vzniku Jednoty – 1862. Na této straně medaile výrazně vystupují budovy Univerzity Karlovy, je to zdola Karolinum, a pak astronomická věž v Klementinu. Část věže překrývá kruhový reliéf JČMF. Vlevo od věže je Karlův most – symbol setkávání. V pozadí je Malá Strana s Hradem a věžemi katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha, připomínající město, kde JČMF vznikla. Jméno autora medaile a letopočet „Kolářský'09“ najdeme v řádku pod stavbou Karolina. Rubová strana medaile (revers) (obr. 8b) navazuje na aversní stranu symbolickým citátem z Horatia. V pravé části této strany medaile jsou zvýrazněny významné osobnosti exaktních věd, na jejichž dílech je založena tradice středoevropské matematiky, fyziky a astronomie. Jde o *Bernarda Bolzana*, *Tadeáše Hájka z Hájku*, *Jana Marka Marci z Kronlandu* a *Františka Josefa Studničku* (1836–1903). První tři osobnosti jsou zobrazeny na medaili k 125letí JČSMF. Čtvrtý, prof. F. S. Studnička byl prvním profesorem matematiky na pražské univerzitě v české řeči, který podstatně podporoval život Jednoty v prvních desetiletích po jejím vzniku. V matematice se věnoval především studiu vlastností determinantů, proto vpravo vedle jeho portrétu najdeme symbolický determinant druhého řádu. V dolním řádku matice jsou použita čísla 18 a 62, která dohromady tvoří rok vzniku Jednoty. Hodnota determinantu je k nalezení uprostřed aversní strany. Je to opět rok vzniku Jednoty. Medaile je vyrobena v jedné variantě z materiálu tombak–starobronz ve firmě Triga-K, Petr Kazda v Praze.

Závěr

Výše popsané známky byly vydány v milionových nákladech a jsou každému snadno dostupné. Lze si sestavit malou obrazovou galerii našich matematiků a fyziků, kterou je možné doplnit dalšími známkami s fyzikálně-matematickou tematikou, které vydala česká pošta od roku 1992. Například v roce 1993 vyšla známka s portrétem vynikajícího českého matematika prof. *Eduarda Čecha* (1893–1960).

Komise mládeže Svazu českých filatelistů (SČF) vyhlásila pro letošní rok soutěž věnovanou výročí roku 2012, ke kterým vydala Česká pošta poštovní známku [5]. Konkrétně to jsou: 150. výročí založení JČMF, 150. výročí založení Sokola, 100. výročí založení českého skautingu, 70. výročí vyhlazení Lidic a Ležáků a 800 let od vyhlášení Zlaté buly sicilské. Bude jistě zajímavé sledovat, kolik mladých lidí vytvoří filatelistický minisexponát (minimálně čtyři albové listy) věnovaný JČMF. Hodnocení provede odborná porota složená z jurymanů SČF. Výsledky soutěže budou zveřejněny na internetových stránkách SČF.

Vydáním poštovních známek k jubileím JČMF se Čs. pošta zasloužila o propagaci JČMF v široké veřejnosti a potěšila nejen filatelisty, ale i nejednoho fyzika či matematika. Vydané medaile byly a jsou udíleny čestným a zasloužilým členům Jednoty za vědeckou a pedagogickou práci, dále významným hostům Jednoty ze zahraničí.

Poděkování: Děkuji expředsedovi JČMF doc. Štefanu Zajacovi za informace o činnosti JČMF, o vzniku známky a medaile k 150. výročí Jednoty a o průběhu křtu známky v Poštovním muzeu [6].

Literatura

- [1] Janout, Z.: Výročí Jednoty československých matematiků a fyziků na poštovních známkách. *Rozhledy mat. fyz.* **66**, 7 (1987/88), s. 303–306.
- [2] Pátý, L.: Nová medaile JČMF. *Jubilejní almanach JČSMF 1862–1987*. JČSMF, Praha, 1987, s. 197–201.
- [3] Šolcová, A., Zajac, Š.: Medaile ke 150. výročí vzniku JČMF. *Sjezdový sborník 2010, Lázně Bohdaneč*. Eds. Obdržálek, J., Zajac, Š., Ediční středisko UP Pardubice, 2010, s. 105–106.
- [4] Šolcová, A., Zajac, Š.: Nová medaile JČMF. *PMFA* **55**, 2 (2010), s. 162.
- [5] Töpfer, Z.: Mládežnická filatelie. Informace SČF č. 1/2012; příloha v časopisu *Filatelie* **2** (2012), s. 8.
- [6] *Křest poštovní známky vydané 7. března 2012 k 150. výročí JČMF*. Soukromé sdělení Štefana Zajace.